

Dalia JAKAITĖ

Šiaulių universitetas

Dievo Motinos vaizdinys lietuvių poezijoje: mistikos (ir) kraštovaizdžio akiratis

Straipsnyje nagrinėjamas Švč. Mergelės Marijos vaizdavimas XX a. lietuvių poezijoje. Tekstų atranką ir tyrimo kryptį lemia dvejetainis objektas: poetinis kraštovaizdis ir krikščioniškosios mistikos akiratis. Pavadinimu iškelta mistikos ir kraštovaizdžio sąveika reiškia ne tik pačią vietą, bet ir joje veikiančią subjektą, jo mistinę patirtį. Straipsniu siekiama apimti platų istorinį, estetinį bei religinį poezijos lauką. M. Gustaičio, B. Brazdžionio, Antano Jasmanto, A. Mackaus, D. Kajoko ir kitų poetų kūrybos tyrimas atskleidžia archetipinį Marijos vaizdinį ir poetinį konkrečių autorių individualumą.

The article analyses the portrayal of St. Mary the Virgin in the 20th century Lithuanian poetry. The selection of texts and the direction of research are determined by a twofold object: landscape and horizon of Christian mysticism. The interaction between mysticism and landscape emphasised in the title means not only the place itself, but also the subject acting in that place, one's mystical experience. The aim of the article is to cover a wide range of historic, aesthetic and religious poetic field. The research of the poetry of M. Gustaitis, B. Brazdžionis, Antanas Jasmantas, A. Mackaus, D. Kajokas and other poets reveals the archetypal image of Mary and poetic individuality of particular authors.

Ivadas

Švč. Mergelės Marijos vaizdinys (figūra, motyvas...) gerai pažįstamas tiek viso XX a., tiek ir šiandienei lietuvių lyrikai. Skirtingas epochas reprezentuoja 1933 m. Alfonso Tyruolio sudaryta knygelė „Marijos žiedai“ ir 2000 m. išleistas rinkinys „Eilėraščiai Marijai“ (sudarė Jonas Šlekys). Šios poezijos lauką formuoja ir į almanachus nepatekę, pasaulėvaizdžio ar poetikos požiūriu ne mažiau įdomūs ir labai skirtingi tekstai. *Mistika* – tarsi savaime suprantamas ir kartu ne per daug aptartas dėmuo mariologinės literatūros tyrimuose. Thomas Mertonas Mariją vadina Vienumos Mergele, išmintingiausia teologe, pavyzdžiu kontempliuotojams ir veidrodžiu mistikams¹. Nuo Jėzaus Kristaus neatsiejamas Dievo Motinos gyvenimas ir per jį išryškėjančios tikėjimo tiesos yra iškalbinga mistinės vienovės su Dievu reprezentacija; o remiantis minėtu autoriumi, mistinio patyrimo pagrindas – per kontempliaciją pasiekama žmogaus valios, jo sielos ir Dievo vienybė².

Prie (mariologinės) mistikos sugrįžtant teorinėje dalyje, šią vienybę pradžioje galima pavadinti bendriausia tolesnio tyrimo kryptimi. Kita vertus, analizuojant skirtingų epochų bei estetinių krypčių tekstus ir siekiant tam tikros (subjektyviai suvokiamos) visumos, minėta vienovė bus atpažįstama ir tolimu, susvetimėjusiu pavidalu.

Kodėl mistinės patirties analizei pasirinktas antrasis – *kraštovaizdžio* – elementas, atsakymas galėtų būti paprastas. Tai šio fenomeno ryškumas lietuvių poezijoje, su juo atsiveriančios pasaulėvaizdžio ir estetiškos skirtybės. Simbolinis mistinis kraštovaizdis toliau aptariamoje lyrikoje suvokiamas ne tik kaip išorinė, bet ir kaip vidinė tikrovė. Aktuali ir lietuvių kritikoje vartojama vidinio (ar sielos) peizažo sąvoka. Įdomi Dalios Satkauskytės nuostata *mistišku* pavadinti lietuvių literatūros kritikoje vyraujančią santykį su gamta: „nuo pat XIX a. pabaigos iki kone XX a. pabaigos nuolat buvo palaikomas ir kaip oficialus propaguojamas ypatingo, mistiško lietuvių santykio su gamta mitas“³. Iš esmės reikšmingoje kraštovaizdžio koncepcijoje vargu ar tikslinga tariamo ypatingumo mitą vadinti mistiniu. Šio žodžio vartoseną atrodo artima į kabutes T. Mertono imamo „misticizmo“ sampratai⁴. Sakytume, verta skirti, ar kalbama apie esminio turinio netekusios mistikos mitą, ar apie tam tikros mistinio mąstymo tradicijos palaikomą sampratą (išsaugant turinio autentiškumą). Tolesniam tyrimui aktualus būtent teologinis požiūris į landšaftą. Waltherio Kampe's studijoje (XX a. pirmoji pusė) gamta mąstoma kaip biblinė kūrinija mažiausiais savo pavidalais, o landšaftas vadinamas objektyvia gamtiška erdve, neatsiejama ir nuo subjektyvaus žmogaus žvilgsnio⁵. Teologinis kraštovaizdžio reikšmingumas pagrindžiamas dėl išgelbėjimo vykstančiu Dievo veikimu per gamtą (remiantis Romano Guardini) ir plėtojant mintį, kad *amžinosios tikėjimo misterijos* atsiveria per žmogiškųjų sąvokų vaizdinius; o tokiais W. Kampe ir laiko įvairiapuses landšafto formas religiniame tautos gyvenime⁶. Žmogų ir jo kraštovaizdį suartinantis ryšys suvokiamas per simbolinį dviejų tikrovių sąlytį: landšaftas – kaip *tautos* sąmonėje, religinėje jos simbolikoje gyvenantis dangiškos Tėvo *karalystės* atvaizdas⁷. Savotiška hipoteze šiame straipsnyje tampa ne tiek savą, kiek svetimą landšaftą apmąstančios Rainerio Marios Rilke's studijos „Apie landšaftą“ („Von der Landschaft“) aktualumas toliau aptariamai lietuvių poezijai. Kraštovaizdį poetas, be kita ko, aiškina kaip trijų vietų – dangaus, žemės ir pragaro – simbolinę sąveiką. R. M. Rilke's teigimu, viduramžių landšafto tapsmas menu įvyko tada, kai į pirmą planą iškilo „aš“, kai landšaftas tapo „dingstimi žmogiškiems jausmams, žmogiškojo džiaugsmo, patiklumo ir pamaldumo atspindžiu“⁸.

Straipsnio objektas – mistinės patirties ir kraštovaizdžio sąveika Marijos vaizdinio poezijoje. Mistiką įvaizdijantis landšaftas, kitaip tariant, Marijos vaizdinio kraštovaizdis, į savotišką poetinę bendruomenę leidžia suburti tokius skirtingus lietuvių autorius kaip Motiejus Gustaitis, Bernardas Brazdžionis, Jonas Aistis, Antanas Jasmantas, Algimantas Mackus, Leonardas Andriekus, Ona Galdikaitė, Judita Vaičiūnaitė, Donaldas Kajokas ir kiti. Straipsnio tikslas – mistikos kraštovaizdžio problematiką iširti istoriniu, estetiniu bei religiniu požiūriu įvairialypėje poezijoje nuo XX a. pradžios iki jo pabaigos. Uždaviniai – aprašyti tokius kraštovaizdžio pavidalus, per kuriuos atsiveria poetinė Marijos gyvenimo interpretacija; aptariamą kraštovaizdį parodyti kaip mistinę patirtį sustiprinančią ir intensyvinančią gamtos ir kitos žmogų supančios aplinkos vaizdą; mistiką išryškinti kraštovaizdį patiriančio ir jame veikiančio subjekto kontekste; analizei

pasitelkti ne tik kraštovaizdžio visumą, bet ir simboliškai ar metonimiškai ją reprezentuojančias detales.

Iš tyrimų lauko pirmiausia reikėtų išskirti Juozą Ambrazevičių-Brazaitį. Trumpai nužymėjęs visuotines ir lietuviškas Marijos kulto ištakas, Antano Strazdo ir Antano Baranausko poezijos sampratai kritikas nurodo į Angelus Silesius. Nors ir nevertojant žodžio „mistika“, *tiesiog žavėjimosi išvalga*⁹ artima tam, kas, kalbant apie šv. Ignacą, Tomo Sodeikos vadinama *užsibuvimu prie dvasinių turinių ar vaizdinių*¹⁰, kas yra Bonaventūrai, kitiems mistikams būdinga kontempliacija. Įvesdamas į rinktinę „Eilėraščiai Marijai“, savo poezijos apžvalgą nuo A. Baranausko pradeda ir Vaclovas Aliulis. Tai tampa svarbiu atskaitos tašku – jau XX a. kūrybą formuluojant kaip Jėzaus gyvenimo įvykių, tikėjimo tiesių atmintį. Čia pat pabrėžiama ir paprasta, bet labai svarbi tiesa: „Mergelė Marija gerbiama ne dėl jos pačios.“¹¹ Siekiant motyvuoti rinktinės struktūrą, lietuvių poezijos fragmentai persipina su biblinės poezijos išvalgomis, o šioje teologinėje motyvacijoje dėmesys krypsta ir į tam tikras vietas – Aušros vartų, Šiluvos ar kitų šventovių kraštovaizdį¹². Iš šiuolaikinės literatūros kritikos ypač kraštovaizdžio požiūriu išskirtini literatūrinio Šiluvos Marijos diskurso tyrimai Vigmanto Butkaus studijose. Čia dėmesys tenka Kazio Bradūno, Alfonso Šešplaukio-Tyruolio, Elenos Tumienės, kitų autorių poezijai, skirtingu estetiniu lygmeniu joje atpažįstant įvairialypės Marijos figūros (ar vaizdinio) sklaidą. Netoli mistikos diskurso atsiduria tam tikruose kūriniuose aptinkamo atpirkimo momento, išgirsto Dievo balso, piligrimystės diskurso ar *stebuklą lyg ir įgalinančios kelionės į šventą vietą* analizė¹³. Dera prisiminti ir kito diskurso – lietuvių folkloro – tyrimus, atskleidžiančius tam tikras Marijos vaizdavimo bendrybes, pavyzdžiui, liaudiškojo pamaldumo ar tam tikrų siužetinių linijų požiūriu¹⁴. Apskritai religinį pasaulėvaizdį ir peizažą ar kraštovaizdį nagrinėja ne vienas minėtų poetų kūrybos kritikas (Rimvydas Šilbajoris, Vincas Natkevičius, Silvija Rakutienė, Viktorija Daujotytė, Audinga Peluritytė, Dalia Čiočytė ir kt.). Iš šiandienės literatūros kritikos svarbios Elinos Naujokaitienės išvalgos apie Oskaro Milašiaus, kitų autorių mistiką. Vis dėlto galima teigti, kad su Mergele Marija susijusi poezija nėra sulaukusi didelio dėmesio, o jai skirtas tolesnis tyrimas naujas savo dėmesiu *mistikos kraštovaizdžiui*, iš dalies – *landšafto mistikai* ir tam tikram visuotinės poezijos kontekstui.

Ne vieno ypač XX a. pirmosios pusės autoriaus balsas galėtų būti išgirstas platesniame romantinės ir moderniosios šios epochos poezijos akiratyje. Akivaizdi Paulio Claudelio, Charles'io Péguy ir kitų autorių poetinė mariologija – ryški archetipiniais peizažo vaizdiniais, savita poetinio landšafto pavidalais ir kitais būdais perteikta mistine patirtimi. Krikščioniškoji mistika, teopoetinė prasmę įgaunantis misteriškumas – neišvengiama minėtų autorių recepcijos tema. Lietuviškoji Marijos vaizdinio poezija turi panašumo su romantine Novalio, o gal net ir su moderniąja, mariologijos tradiciją radikalai transformuojančia, R. M. Rilke's kūryba. Detalesnį jų tyrimą paliekant kitam straipsniui, šiuo atveju bus iškelta tik viena kita su minėtu kontekstu susijusi detalė.

Marijos vaizdavimas, Marijos poezija, Marijos figūra poezijoje – ši terminologija panašiai varijuojama ir vokiečių bei prancūzų literatūros kritikoje ar enciklopedijose, neretai ir visai atsisakant tarpinės „vaizdo“ sąvokos, pvz.: vok. *Mariendichtung, Marienlyrik, Marienliteratur* ar pranc. *poésie mariale*. Minėtos ir kitos panašios sąvokos yra daugiau

apimančios, o bent jau mums ir tikslingesnės nei „mariologinė poezija“. Pastaroji pirmiausia nurodo į pagarbų santykį su Dievo Motina, o tai lemia pati mariologija – krikščioniškosios teologijos sritis, studijuojanti Mergelės Marijos vietą žmonijos išgelbėjime. Panašiai kaip „netikrąjį misticizmą“ aptariantis T. Mertonas (tiesa, šiame kontekste matantis ir meninius potyrius), galima sakyti, kad teologiniu požiūriu „netikra mariologija“ ypač ryški modernybėje. Tačiau skirtingai nuo T. Mertonas ir kartu su kitais poezijos ir mistikos ryšius apmąstančiais autoriais laikomasi nuostatos, jog netiesioginis poetinis kalbėjimas prie religinio, taigi ir mistinio, tikrumo gali priartinti paradoksaliausiu būdu. Ne tiek atskirti, kiek ieškoti poetinės (galbūt ir „netikrojo“) misticizmo reprezentacijos leidžia šiandien mąstomas literatūros ir teologijos dialogas.

Lyginamoji analizė straipsnyje metodiškai grindžiama literatūros ir teologijos dialogo teorija, toliau nagrinėjamoje kūryboje ieškant mariologinės (ar plačiąja prasme – Marijos vaizdinio) teopoetikos. Karlo Josepho Kuschelio, Dorothee's Sölle ir kitų autorių studijose meninė žodžio kūryba suvokiama joje aptinkant teologijos klausimų išraišką ir įprasminimą, o šiame procese išskirtinį vaidmenį teikiant poezijos kūrybiškumui bei laisvei¹⁵. Remiantis Henningo Schröerio ir jo cituojamo rašytojo Paulio Konrado Kurzo mintimi, teopoetiniai tekstai parodo *Dievo misteriją*, artimiau ar tolimiau susijusią su dabartiška situacija¹⁶. J. Kuschelis, svarbiausia teopoetikos tyrimo atrama laikantis dieviškąjį Jėzaus Kristaus asmenį ir meninę jo tikrovę, kitaip tariant, siekiantis suderinti abu šiuos matmenis, ypač svarbus ir dėl to, kad aptaria Marijos vaizdavimą. Nagrinėdamas R. M. Rilke's, Stefano George's ir kitų autorių tekstus, teologas pabrėžia Marijos kaip pusiau dieviškos ir kartu žmogiškos figūros sklaidą ypatingu – *netiesioginio* poetinio *kalbėjimo* būdu. *Ne dogmatiko, bet poeto* R. M. Rilke's poezijoje, anot kritiko, Marija išryškėja kaip simbolinis moteriškumo vaizdas, kuriame esama ir tarnystės, kitų religinių tiesų¹⁷. Georgas Langenhorstas, trumpai apžvelgdamas svarbiausius šiuolaikinius vokiečių literatūros tyrimus šia tema, aktualizuoja J. Kuschelio mintį, kad poezija netenka bažnytinės mariologijos patikimumo; tačiau būdama nepakeičiamas žmogiškosios patirties provaizdis, persmelkta atitinkamo laiko lūžių, baimių ir krizių – ji nepraranda ir bažnytinių reikšmių tradicijos¹⁸.

Teorinis akiratis: Marija mistikoje ir viduramžių patirties aktualumas

Antonas Pummereris pažymi, kad egzistuoja *ne Marijos mistika*, bet *Kristaus mistika* ir *Marija joje*¹⁹. Marija šio autoriaus vadinama *į mūsų gyvenimą įžengusia mistine moterimi, nušviesta begalinio gilios žmogaus tapimo misterijos spindesio, geriausia ir aukščiausia bet kokios mistinės malonės pagalbininke ir dalyve, tarpininke tarp Jėzaus ir mūsų, gelbėtojo ir Bažnyčios*²⁰. Su Dievo Motina susijusios mistikos esmę A. Pummereris atskleidžia mąstydamas apie tokius evangelinius įvykius bei realijas kaip Apreiškimas, *Marijos skubėjimas pasidalyti savo džiaugsmu* ar ypatingas tylėjimas. Aptardamas mistikų raštus, autorius mistiniu vadina *nėštumą Kristumi kaip aukščiausią kontempliaciją, Marijos nuostabą šventykloje radus vaiką Jėzų, Marijos meilę ir mirtį Kančios akivaizdoje*²¹. Galima prisiminti ir T. Mertonas mintį, kad būtent meilė yra mistinės kontempliacijos priežastis. Mistikos istoriją ir pamatinius teologinius principus tiriančio Josepho Schumacherio teigimu, Meilės įvykis tarp žmogaus ir Dievo, jų susijungimas išgyvenami kaip maloninga

dovana²². Dieviškojo *Kito* patirtis naikina skirtumus tarp laikiško ir amžino, žemiško ir antgamtinio, įgalina neįprasto džiaugsmo (susižavėjimo kupino susitikimo) patirtį. Kaip ir vienovė ar meilė, patirties sąvoka mistikos recepcijoje neišvengiama. Bronės Gudaitytės įsitikinimu, mistinė patirtis yra ribinis žmogiškosios patirties fenomenas, nes jos egzistavimas žmoguje pasireiškia visose sielos, dvasios ir fizinėse galiuose²³. Remiantis dar viena T. Mertono įžvalga, nėra mistinės (ir apskritai) religijos, kuri būtų nukreipta vien tik į vidų ar vien tik į išorę²⁴. Turbūt dėl šios priežasties skirtingiems autoriams būdinga (ar jų apmąstoma) mistinė patirtis pasirodo pačiu įvairiausiu išorinio pasaulio lygmeniu. Bent trumpam verta sustoti prie žymiausio viduramžių scholastikos autoriaus. Tomas Akvinietas, kalbėdamas apie mistines būsenas, anot Marijos Oniščik, visada turi omenyje „vientisą“ psichofizinį žmogų. „Kai Dievas prilyginamas Buvimui, neišvengiamai jis kažkokiu būdu „pasirodo“ ir pojūčiams, todėl nenuostabu, jog Tomo vartojamas mistinis žodynas priklauso jutiminio patyrimo semantiniam laukui.“²⁵ Šio autoriaus recepcija svarbi ir bendresnei mistikos sampratai.

Tomo raštuose aptinkama mistinė terminologija apima trijų pagrindinių tarpusavyje susietų sąvokų vartojimą. Tai *extasis* („išėjimas iš savęs“, ekstazė), *raptus* (pagrobimas, pagavimas) ir *amor* (meilė). Meilė (*amor*) pirmiausia yra jausmas, emocija, pasija (*passio*) ir kaip tokia užima svarbią vietą prigimtinėje žmogaus sąmonės struktūroje. *Extasis* yra meilės pasekmė, o *raptus* – savotiškas ekstazės „papildymas“, jos „sustiprinimas“²⁶.

Atsigręžiant į krikščioniškosios mistikos klasiką viduramžiuose, tolesnei kraštovaizdžio refleksijai reikšmingai nuskamba pranciškono Bonaventūros kvietimas atsiiepti į visos kūrinių šūksnius ar mistiko nusiteikimas visą regimą „šviesos, pavidalų ir spalvų“ įvairovę matyti išskirtinai kasdienėje tikrovėje – „paprastuose, sumišusiuose ir sudėtinuose kūnuose, pavyzdžiui, dangaus šviesuliuose ir mineraluose, akmenyse ir metaluose, augaluose ir gyvūnuose“²⁷. Ekstatinis Dievo regėjimas, išgrynintas remiantis Naujojo Testamento mokymu ir istorine bažnytine tradicija, – taip mistika šiandien apibrėžiama ir J. Schumacherio. Tačiau vėlgi skirtingas epochas reprezentuojantys autoriai neapsiriboja šia ribine patirtimi. Mistikos sampratos įvairovė neretai išryškėja apmąstant įprasto krikščioniško gyvenimo mistiką²⁸.

P. Claudelio poezijos mistiką aptariantis Hermanas Janas Willemas van Hoornas mistikos aktą vadina tobulai išbaigtu religiniu aktu, kuris yra transparentiškas dieviškumui ir transcendencijai, esančiai aukščiau nei bet kokios žmogiškosios konstrukcijos²⁹. Šio kritiko pozicija reikšminga dėl poetinio bei religinio akto analogijų įžvalgų, poetų ir mistikų panašumo paieškų. Nors, pasak autoriaus, mistikai iš esmės nebūtina žodinė išraiška, kartu ji suvokiama kaip ieškanti poetinio žodžio, o tai reikalinga tam, kad pasaulį suvienytų dieviškoje meilėje³⁰. Iškalbinga šiuo atveju A. Pummererio įžvalga apie *poetus mistikus*, kurių metaforos įprasmina, sakytume, įvaizdina ir gamtos pasaulį (pavyzdžiui, ryto aušros, jūrų žvaigždės ir kitais vaizdiniais pagrįsta mariologinė mistika Hildegardos von Bingen giesmėse)³¹. Religinis poetinis simbolizmas – iš esmės neapeinamas elementas, mąstant apie krikščioniškosios mistikos diskursui atvirą poeziją – būtų tai biblinė ar lietuvių lyrika.

Motiejus Gustaitis, Maironis ir Ona Galdikaitė: kūrinijos paslaptis kontempliacija trijų dvasininkų bendruomenėje

Taigi mariologinės poezijos ir jos kraštovaizdžio pradžios ištis verta ieškoti A. Barausko giesmėse. Tačiau dėmesį kreipiant į XX a., reikėtų stabtelėti ties Maironiu. Dievą rodydamas kaip savaimingą būtybę, anot J. Brazaičio, į ją poetas nekoncentruoja viso dėmesio³². Ši taikli pastaba, kaip ir įžvalgos apie religinės bei patriotinės poezijos sąveiką, nėra „palankios“ mistikos paieškai, juo labiau, jei sutinkama su dar viena kritiko mintimi – apie ne tiek *ekstazinį*, kiek *elegišką emocingumą* išsakant žmogaus ir Dievo santykius³³. Kita vertus, Maironio poezijoje atpažįstamas santykis „akis į akį su pačiu Dievu“ ir labai asmenišką ryšį su *Marija Motinėle* atkreipia dėmesį ir į tai, kas yra artima (mistinei) vienovei³⁴. Arčiausiai mistinės patirties yra ne tiek akivaizdus religinis pasaulėvaizdis, kiek savotiška nesuinteresuoto stebėjimo atvertis. Eilėraščiai „Vasaros naktys“ ir „Vakaro mintys“ – Dievo kūrinijos meditacijos, kuriose skleidžiasi simbolinę prasmę įgyjantis vakaro ir nakties gamtovaizdis. Pirmosios „Vasaros naktų“ eilutės – savotiškas *užsibuvimas prie dvasinių turinių bei vaizdinių* (parafrazuojant T. Sodeiką). Nepaisant gamtai tiesiogiai priskiriamos magiškos jėgos („Ramios, vienos! Magiška jėga / Migdote gamtą saldžia svajone!“), paskutinės strofos siekis gali būti pavadintas mistiniu: „Noris apimti visą pasaulį; / Noris mylėti Dievą aukščiausiai; / Noris pasiekti amžiną grožį!.. / Ko gi taip liūdna? Ko gi taip ilgu?“³⁵. „Vakaro mintyse“ mistinis yra ir Aukščiausiojo akivaizdoje išstinkantis, mįslingas ir kiek bauginantis mėlynų skliautų garbinimas: „O tu prieš didį jį, marus ir nuodėmingas, / Nustebeš garbini tik mėlynus skliautus.“³⁶ Tokį santykį su pasauliu kraštovaizdis įprasmina per subjekto nuostabą – sujungiančią vidinį dvasios ir išorinį regimą peizažą. Šiuo atveju aktuali ne tik dvasinio gamtovaizdžio refleksija kritikoje, bet ir A. Peluritytės atsigrėžimas į svetimą gamtovaizdį³⁷. *Mistinė kančios ir išganymo bei išsigelbėjimo sąsaja* (pasiremiant D. Čiočytės mintimi³⁸) minėtuose eilėraščiuose atsiveria galbūt net ryškiau nei kitoje Maironio lyrikoje. Prisimenant šventųjų kultą nagrinėjančią Peterį Browną, tai galima pavadinti savotiška nuotolio terapija, suvokti kaip didesnio artumo ilgesį sustiprinančios piligrimystės patirtį³⁹. Užsibūnant meditacijoje („Nesigirdi garsų! Kiek ramumo dangus!“⁴⁰), „Rigi Kulm“ dangūs pirmiausia yra fizinė duotybė. Tačiau mistinės patirties ženklų tampa aukos ritualas: „Dievui tinka gamtos nekaltoji auka.“⁴¹ Panašiai kaip ir eilėraštyje „Vakaras (ant ežero keturių kantonų)“, žmogų su gamta sujungia aukos patirtis. Kitame vakaro bei nakties erdvėlaikyje – „Ant Neapolio užtakos (Saulei nusileidžiant)“ – dangus ir žemė tampa mistikai atveriančio landšafto ženklais, o šio kraštovaizdžio dalis yra Marija. Būdamą tiesiog Bažnyčios vardas, ji nuskamba ir kaip mistinė figūra:

Tyli žemė, dangus. Tik žvaigždžių spinduliai
Dega, mirga iš aukšto bailiai.
Cit, girdėtis!.. Ar žvaigždės užmigdo Mariją?⁴²

Panašiai kaip ir eilėraštyje „Aušros vartų Marijai“, Dievo Motinos artumo tikimasi ypatingos vietos artumoje. Nepaisant dieviškosios malonės aspiracijų garsiausioje giesmėje,

prie jos nesustoti ilgiau tarsi leidžia dar viena J. Brazaičio mintis: „Ir mes matome Maironį kreipiantis į Mariją ne tam, kad ja grožėtus, didžiuotus, garbintų, ne tam, kad apmąstytų jos sopulius, bet tam, kad savuosius ir savo tautos skausmus jai išdėstytų ir ko nors maldautų (plg. visas Marijos giesmes!).“⁴³ Su Marija susijusio kraštovaizdžio kontekste įdomi ir A. Peluritytės, aptariančios garsiąją giesmę, išvalga apie mariologinį moters paslapties išbaigtumą⁴⁴. Archetipinė Marijos ir kiekvienos moters sąsaja – pasikartojanti, kitų autorių tekstuose skirtingai plėtojama poetinė linija. Beje, ne vienam toliau aptariamam autoriui būdingas nakties peizažas – romantinės poezijos paveldas. Nakties, saulės ir kitais vaizdiniais Marija (pasaulio Karalienė) garbinama meilės ir kitos mistikos persmelktuose Novalio „Himnuose nakčiai“ („Hymnen an die Nacht“).

Kaip rašė Vincas Mykolaitis-Putinas, Maironis ir M. Gustaitis – du visai skirtingi kūrybos metodai⁴⁵. Šį skirtingumą galima suvokti ir kaip ryškesnį judesį mistinės patirties link, ne taip aiškiai išplėtotą, bet intensyvesnę patirtį. Paties poeto žodžiais nusakdamas „Aureolės“ (1918) intencijas – sukurti *dvasišką muzikalią dramą*, V. Mykolaitis-Putinas aktualizuoja ir Marijos vaizdinį, *tautinio peizažo* simboliką:

<...> Gustaitis norėjo sukurti religinę patriotinę oratoriją, kurioj religinė mistika jungiama su patriotine simbolika. Pirmame idiliškame veiksme keturios mergaitės laisto rūtas, puošia gėlėmis Mergelės Marijos paveikslą ir meldžiasi už tėvynę. Antrame veiksme tautinio peizažo su pilies griuvėsiais fone simbolinėmis priemonėmis vaizduojama karo pradžia ir artėjančios laisvės viltys⁴⁶.

Vienoje šios oratorijos dalyje (1933 m. rinktinėje ji buvo publikuota ir kaip atskiras eilėraštis „Marijai“) į savitą poetinę visumą suauga ikonografiškai tradiciniai *lelijos, mėnuolio, nugiedrintos žemės* ar *žabalos nakties* vaizdiniai. Ne tik religinę, bet ir poetinę teksto visumą lemia intymus abipusis Marijos ir ją (kaip asmenį ir todėl dar ryškesnę figūrą) stebinčiojo žvilgsnis, kurio akivaizdoje atsiranda ir kone fiziškai apčiuopiama vidinė erdvė: „Tavasis akių žvilgsesys / Pražydira sieloj leliją.“⁴⁷ Į pačią tikėjimo esmę besigilinančios krikščioniškosios mistikos intencijų galima aptikti ir M. Gustaičio eilėraštyje „Aušros laivas“ (1916–1922). Tekstas prasideda kiek netikėtu, tačiau teologiškai iš esmės dėsningu Marijos kaip *savo Sūnaus dukters* ir *Mergelės (Panos)* įvardijimu. Šiomis tapatybėmis išsakomas ir vienovės santykis su Trejybe: „Motina – Pana, Sūnaus Duktė savo, / Dangiška Rože, Trejybės auklėta!“⁴⁸ Per dvi pirmąsias eilutes „išdėstytas“ ir į sudėtingas teologines tiesas besiskverbiantis tikėjimo „kompendumas“ perauga į maldą – pagrindinę viso eilėraščio ašį. Nuo tradicinės simbolikos ir parafrazės su stipria emociine ekspresija eilėraščio pabaigoje atsigręžiama į gerai pažįstamą artimą aplinką („Laiminki miestus, upes ir dirvonus“⁴⁹). Taigi M. Gustaičio poezijoje galima aptikti mistikos bendrąją prasmę ir ją reprezentuojančio kraštovaizdžio (peizažo).

Maironio atgarsis – ne vieno vėlesnio autoriaus mariologinės poezijos ypatybė. Šio atgarsio turi ir mažiau nei kiti čia aptariami autoriai pažįstama poetė – vienuolė O. Galdikaitė. Ištisus dešimtmečius apimantiems jos eilėraščiams būdingas ir tas poetinis savitumas, kuris neleidžia jiems pasiklysti epigoninių tekstų gausoje. Mariologija – didžioji šios autorės kūrybos dalis. Autorės kūryba buvo įtraukta tiek į 1933 m., tiek į 2000 m. rinktines. Maironiškas diskursas akivaizdus 1960 m. rašytoje giesmėje „Sveika,

Marija“ (poetiškai meldžiant sielų susijungimo su Dangaus Tėvu) ar 1980 m. – „Marija, švenčiausia Marija“. Atgarsiai jaučiami ir dar 1932-ųjų eilėraštyje „Šventa ramybė“: „Užmigo žemė... ir danguose / jau gėsta vakaro pašvaistė.“⁵⁰ Vienas įdomiausių ankstyvosios poezijos tekstų – „Marijai“ (1930). Įsikurdamas Dievo žvilgsnio akiratyje ir siekdamas patirti jo malonę, lyrinis „aš“ kontempliuoja kūrinių, sukurto pasaulio paslaptį: „Nebuvo dar žemės, nebuvo dangaus / bet amžiais jau plakė Aukščiausio širdis, / Ir tu, laimingoji, o siela žmogaus, / Jau amžiais žaidei prieš šventas Jo akis!“⁵¹ Visa sukurto pasaulio ir iki jo tvyrojusi meilės dvasia nuskamba kaip preliudija prieš kreipiantis į tą, kuri šiuo atveju yra pati svarbiausioji. Visas žemės ir dangaus stebėjimas skirtas Marijai ir jos vardui šlovinti. Panašus ir teopoetiškai motyvuotas neigimas girdėti eilėraštyje „Giesmė mistinei rožei“ (1933). Šįkart jis skirtas išsakyti angelų nuostabą Marijos aki-vaizdoje: „Marija, Rože divina, / Ne žemės kvapo įstabaus.“⁵² Simbolinis mistinės Rožės vaizdinys, kančios archetipai ir religinė šios patirties esmė kartojasi ir kituose tekstuose. Su Marija susijęs meilės ir mirties slėpinys neretai išreiškiamas savotiškos kasdienybės mistikos vaizdiniais. Tai Pranciškaus Asyžiečio pasaulėvaizdžio persmelktas pievų, sodų ir laukų žydėjimas, įvairiapusis juslinis atvirumas kūrinių grožiui.

Bernardas Brazdžionis: kūdikėlio Jėzaus siužetas ir vakaro bei kelio kraštovaizdis

Gal kiek ir tezinis B. Brazdžionio eilėraštis „Paul Claudel“ įdomus savo aliuzija į prancūzų poeto himną „Magnificat“ (trečioji iš „Penkių didžiųjų odžių“). Gimusio ir sieloje atrasto Dievo džiaugsmas P. Claudelio tekste perteikiamas šviesos ir vakaro vaizdiniais, kelionės ir sielos kaip miško metaforomis, biblinėmis šlovinimo ir vietos citatomis. Šis *šviesiausias himnas* ir *milžiniškas švyturys* (parafrazuojant B. Brazdžionį) pasirodo galįs atnaujinti laiko aptemusią kalbą: „Kai mūsų, nežinios aptemdytą žodyną, / Nerasdami prasmės, užplūsta žodžiai: kas, kodėl, / Ir kam, ir kaip? – atsakymą, kurio žmogus nežino, / Iš kapo freskų mums išskaito Paul Claudel.“⁵³ Regimo ir uodžiamo, į vasaros laiką nukeliančio pasaulio įspūdžiai lietuvių autoriaus eilėraštyje atrodo reikalingi tik tam, kad kartu būtų augustinėškai paneigti. Panaši situacija aptinkama su Kristaus gimimo paslaptimi susijusiame eilėraštyje „Bernelių mišios“ (1928, iš ciklo „Kalėdos“):

Ne čiobrai smilkina, ne tulpės žydi –
 Tai dieviška širdis mus lanko,
 Tai šventas kūdikis užgimusias ant šieno,
 Ant motinos Marijos rankų.⁵⁴

Šis ir kiti ne tik B. Brazdžionio tekstai (gal ir tolimų asociacijų keliu) nuveda prie vienos mistikų bei poetų patirties ir kalbos ypatybės. Aptariamoje poezijoje galima atpažinti Umberto Eco aktualizuotą viduramžių mistikų paradoksą, kai atmetamas estetiškas grožis drauge yra meistriškai analizuojamas⁵⁵. Panašaus neigimo esama Kryžiaus Jono *via negationis*, o priimti tai kaip gaires analizuojant B. Brazdžionio ir kitų autorių kūrybą skatina kad ir toks mistiko aiškinimas: „Privalome teigti ir neigti tuo pat metu. Negali būti vieno be antro.“⁵⁶ Apie P. Claudelio poeziją rašęs H. J. W. van Hoornas pažymi, kad išorinių

daiktų pavidalų neigimas skirtas mistiniam kilimui į viršų⁵⁷. Neigiamo ir kartu iškeliamo pasaulio grožio detalėmis perteikiamas tikėjimo paslapties ir jo patirties intensyvumas. Su bibrine poezija galimai susijusi neigimo poetika implikuoja savotišką kraštovaizdžio tariamybę.

Kristaus gimimas ir jo vaikystė, nuo jo neatsiejama Apreiškimo Marijai paslaptis – viena ryškiausių siužetinių linijų ne tik P. Claudelio, bet ir jo epochai priklausančio R. M. Rilke's ar kitų autorių poezijoje. R. M. Rilke's „Apreiškime per piemenis“ („Verkündigung über den Hirten“, iš ciklo „Marijos gyvenimas“ / „Marien-leben“) ryškus beribio dangaus, saugomos bandos ir duonmedžio kraštovaizdis. Beje, panašiam laikui priklauso ir ne mažiau dviprasmiško, poetiškai įtaigaus poeto Fernando Pessoa „Piemuo ir jo banda“: sapne į žemę nusileidusio ir vėl vaiku pavirtusio Jėzaus vaiko kasdienybėje *Marija amžinybės vakarus leidžia megzdama kojines*. Džiaugsmo teopoetika pasižymintis Kristaus gimimas yra ir B. Brazdžionio „Bethlehem“ (1934) bei „Dievo motinos lopšinė“ (1942) semantinis branduolys. Šiuos eilėraščius suartina ne tik siužetinė linija, bet ir netikėtas, pačius įvairiausių adresatus apimantis prašymas miegoti arba nutilti, apskritai tylos patirtis („Miegokit erodai, miegokit skurdžios mirties valandos, / Miegokit kūdikių tušti kapai...“⁵⁸). Aliuzijos į Kristaus gimimo laiką eilėraščio „Bethlehem“ pradžioje sukuria ne tik kalėdinės idilės, ramios meditacijos, bet ir siaubo polifoniją. Tai ne visai tas ramybės miegas, apie kurį kaip itin svarbų mistinės nakties motyvą P. Claudelio kūryboje kalba H. J. W. van Hoornas. Tačiau ir B. Brazdžionio eilėraštyje – evangelinę laukiamo Sūnaus ir jo gimimo patirtį sujungiančius mirties vaizdiniais – į pabaigą ima vyruoti rami paslapties meditacija. Jai veiksmingas yra ir *marių, nušienautų pievų ar bandos pakalnėje* kraštovaizdis – nustelbiantis savotišką *kapo landšaftą* (pasiremiant P. Browno terminologija). Tapdamas kūrinių gyvybingumo ženklu, šis kraštovaizdis pasirodo ir kaip simbolinė šventosios šeimos kelionės apsuptis.

Praskris į vakarus pilkieji metų paukščiai,
Nupjautas šienas vys, gėlė pas vieškelį nuvys,
Banda édraus pakalnėje, bus nuganytos aukštumos,
Į marių dugną pasiners paviršiuje išgąsdinta žuvis...

Ir taip prijos prie miesto du pavargę pakeleiviai.
O vakaras, o vakaras, o juodu kur sustos?
Kur josit jūs, kur veda jus anos gatvelės kreivos,
Tu, Meilės motina, ir tu, Jaunystės sužadėtinis skaistus?⁵⁹

Šventosios šeimos kelionę subjektui perkeliant į dabartiškai atpažįstamą erdvę, mistinis meditacijos matmuo sustiprinamas svarbiausiu Marijos vardu mariologinės mistikos požiūriu – *Meilės motina*. Kaip teigia T. Mertonas, *mes „pažįstame“ Dievą todėl, kad mus su Juo sutapatino meilė*⁶⁰.

Eilėraštyje „Dievo motinos lopšinė“ meditacinės tylos ir kone mistinio rymojimo būseną kuria tiek ritminis pasikartojimas („Ir aš be atodūsio prie Jo, prie mano džiaugsmo rymau“⁶¹), tiek simbolinis kelio erdvėlaikis. Evangelinis gamtovaizdis – Libano kalnai, palmės, Gilbojos kalva, Jordano upė – kartu atsiveria kaip tolumus laikus

bei erdves suliejančios vizijos dalis. Evangelijoje medituojami vaizdai nurodo į vidinėje erdvėje vykstančią piligriminę kelionę, tampa suartėjimo su Marija (o per ją – ir su Kristumi) ženklais. Kone ekstatinio džiaugsmo būseną šiuo atveju kuria ir pakili poeto retorika:

Sustokit, vandenys, upeliuose Jordano,
 Gelboės šaltos versmės, neišduokit jų,
 Ir jūs, kur Ezdreliano lygumose bandą ganot,
 Tyliau ten šūkaukit paklydusias avis... Ir jūs,
 Tyliau, tyliau giedokit, serafimai,
 Ir žvaigždės, jūs, plazdenkite tyliau, –
 Ir aš be atodūsiu prie Jo, prie mano džiaugsmo rymau,
 Kol rytmečio šviesi žara išauš.⁶²

Meditacinės tylos būseną intensyvina archetipinio vakaro bei žvaigždžių litotė: mel-džiama tylesnio jų plazdenimo. Tokia malda įsikomponuoja į kitus keistus lyrinio „aš“ prašymus – nutilti ne tik fariziejus, bet ir pavergtuosius bei šventuosius. Kraštovaizdžio detalėmis kuriama išgryninta meditacija pasirodo esanti aukščiau nei duonos, stebuklo ar laisvės malda; ir tai – vėlgi savotiškas *via negationis* pavidalas. Simboliškai reikšmingos meilės pasaulėvaizdį kuria Giesmių giesmės parafrazė – savitai nuskambanti kreipimesi į šv. Pranciškų ir taip intensyvinanti šį maldos pokalbį: „Nežadink meilės Jo, šventasis Asyžiet, / Ateis diena, ir ji pabus, ji naktį saule švies!“⁶³ (Prie šios, ypač ryškų peizažą turinčios, Biblijos knygos poetinių aliuzijų dar sugrįšime.) Mistinį matmenį stiprina ir skirtingų laikų sampyna – judesys nuo Kristaus gimimo iki šv. Pranciškaus ir iki šių dienų („Po tiekos amžių, tiek juodų sunkių dienų...“⁶⁴). Beje, pranciškoniškas gamtos paprastumo ilgesys girdėti dar ankstyvosios poezijos kreipimesi į Mariją – eilėraštyje „Numesiu paskutinę nuodėmę“: „Panele motina švenčiausioji, / Ak, kodėl aš ne žolytė šventojo Jordano.“⁶⁵

Leonardas Andriekus ir Jonas Aistis: tariamas ir tikras kraštovaizdis, Motinos kančia ir džiaugsmas

L. Andriekus – dar vienas pranciškonas ne tik literatūriniu, bet ir gyvenimišku požiūriu. Pokalbis su Dievybe, krikščioniškosios brolystės patirtis eilėraštyje „Tėviškės mistika“ išryškinamas per vakaro ir nakties kraštovaizdį. Lyrinį „aš“ supančios erdvės požiūriu (galbūt ir dėl asociacijų su šventovės vaizdiniais R. M. Rilke's „Marijos gyvenimo“ tekstuose) įdomus eilėraštis „Šventovė“:

Tos šventovės – permatomos sienos,
 O visi langai – į begalybę atverti.
 Joj, lyg seserį, naktis bučiuoja dieną –
 Nuo gyvenimo nesiskiria mirtis.⁶⁶

Įrėmintas tiek vidinės, tiek išorinės statinio erdvės, o tiksliau, jo peršviečiamas, žvilgsnis atveria amžinybės paslapčiai. Parafrazuojant T. Mertoną galima sakyti, kad taip

nebelieka *skirtumo tarp šviesos ir tamsos misticizmo*⁶⁷. Eilėraštyje „Šventas Jonas Nepomukas“ išryškėja B. Brazdžioniui artima, *via negationis* bruožų turinti gamtovaizdžio tariamybė:

Žmonės mano, jog tai pelkių rūkas
Dangsto pūdymus, lankas, ganyklą,
Bet ar jaučia, ką verpetai suka
Vidury upelio,
Kas, praskėlęs mėlyną jo stiklą,
Siaubą kelia.⁶⁸

Panašaus neigimo poetika, nutylėjimu išsakyta religinė patirtis būdinga ir „Žemei kryžių ir madonų“. Kraštovaizdžio tariamybė skirta Marijos kančios paslapčiai išsakyti. Konkretus ir kartu menamas raudonumas lyrinį „aš“ nukelia į savotišką „Golgotos landšaftą“ (pasiremiant Georgo Traklio recepcija).

Žmonės manė, jog prieš vėją
Vakarai tokie raudoni,
O tai ji krauju sravėjo –
Žemė kryžių ir madonų.

Buvo aštrūs kalavijai
Ilgos rykštės, bukos vinys,
Buvo kalnas Kalvarijos,
Drobės, kapas akmeninis.⁶⁹

Liaudiškos J. Andriekaus madonos sugrąžina ir prie dar vieno B. Brazdžionio amžininko. Jono Aisčio eilėraščiai „Naktis“ bei „Dolorosa“ – tarsi apverstas L. Andriekaus pasaulėvaizdžio variantas. Ikonografinis kenčiančios Motinos vaizdinys įsiterpia į patyrimiška intensyvų, egzistenciškai iškalbingą vakaro ar nakties peizažą. Išskirtinis jo vaizdinys ir *viena iš nuostabiausių Aisčio žemės paslapčių* (pasiremiant R. Šilbajorio mintimi) yra *kruvini, tragiški saulėlydžiai*⁷⁰. Šių tekstų centre yra ne tiek Dievo Motina, kiek mistinė gamtos ar kasdienės meilės susitikimų paslaptis. Tačiau Dievo Motina, septynių kalavijų perverta jos širdis, angelai pasirodo kaip iškalbinga, iš esmės nepakeičiama tikrovė išsakant vakaro sužadinto sielvarto įspūdį. „Septynios psalmės“ pasižymi ryškiausiu „mariologiniu“ kraštovaizdžiu. Vėlgi taiklus yra R. Šilbajorio teiginys: „Kartais vakaras būna lyg giesmė, lyg skausme pasvirusi Dievo motina, tai jau anksčiau Aisčio eilutes aplankiusi „Mater Dolorosa su septyniais peiliais“.⁷¹ Katarsį pasiekiantis vakaro erdvėlaikis ir Dievo Motinos kančia ištirpsta vienas kitame, sustiprina vienas kitą: „Ten voratinklių šilkinės gijos, / Ten vakaras – žaizda, ten kraujas alma, / O saulėj tvyro aštrūs kalavijai – / Septyni sopuliai, septynios psalmės!“⁷² Kalbėti apie poetinę Jono Aisčio mistiką leidžia ir platesnis jo poezijos kontekstas – tai, kas vadinama metafizine „neišpasakyta prieblandų baime“, o dar labiau – (meta)fizinis ribų susilieėjimas („metafizinė kančia yra žaizdos vakaro danguj“) ir stebuklą primenantis tapsmas, kai „šiam pasaulyje lyg ir suspenduojami visi gamtos dėsniai“⁷³. Panašiu metaforišku, vienas kitą paaiškinančiu ryšiu tikėjimo ir gamtos vaizdiniai jungiasi ir kituose Jono Aisčio tekstuose.

Antanas Jasmantas ir Antanas Mackus: kelionės ir dykumos kraštovaizdis (Giesmių giesmės akiratis)

Viena svarbiausių religinio pasaulėvaizdžio ypatybių Antano Jasmanto poezijoje V. Natkevičius laiko mažajame pasaulyje regimas Dievo apraiškas⁷⁴. Mažuoju pasauliu galima pavadinti ne tik pranciškoniską pasaulėvaizdį, bet ir poeto Mariją. „Apreiškimas“ – taip vadinasi Antano Jasmanto eilėraštis iš ciklo „Kristaus istorija“. Viena iš poeto lyrikos stiprybių – pokalbio, susitikimo teopoetika. Kreipimesi į Mariją nutylimas jos vardas tampa ne tik artimo ryšio su žmogumi, bet ir Dievo Motinos mažumo ženklų. Nuolanki ir kartu didinga, paslaptinga Marijos būtis atveria simboliškai prasmingo dykumos, šešėlių, besileidžiančios saulės kraštovaizdžio apsuptyje. Didžiosios tarpininkės esmei nusakyti susitikimo situacija parenkama ir eilėraštyje „Galilėjos Kanos vestuvės“⁷⁵. Viena svarbiausių religinio pasaulėvaizdžio ypatybių Antano Jasmanto poezijoje V. Natkevičius laiko mažajame pasaulyje regimas Dievo apraiškas⁷⁶. Mažuoju pasauliu galima pavadinti ne tik pranciškoniską pasaulėvaizdį, bet ir poeto Mariją.

Literatūriniam kontekstui svarbu tai, jog šie evangeliniai siužetai perkuriami ir panašius pavadinimus turinčiuose R. M. Rilke's eilėraščiuose iš ciklo „Marijos gyvenimas“: „Apreiškimas per piemenis“, „Vestuvės Kanoje“. Akivaizdžią poetinę austrų poeto lyriką patyręs A. Maceina rilkišką sielos palyginimą su moterimi yra pavadinęs mistinių santykių su Dievu ženklų⁷⁷. *Dvasinis moterystės pavidalas* (apie jį filosofas užsiėmė ankstyvosios krikščioniškosios mistikos atveju) – tai ir Giesmių giesmės tikrovė; o tai dar vienas svarbus intertekstas Antano Jasmanto tekstuose. Apie istoriškai plačią mariologinę Giesmių giesmės tradiciją, pradedant Origenu, rašė A. Pummereris – Saliamono ir Sulamitos istorijoje jis įžvelgė Marijos ir Šventosios Dvasios santykius⁷⁸. Beje, ir Kazimieras Paltarokas pamoksle „Apie Švenč. Panelės nekaltą prasidėjimą“ perteikdamas, ką Marijai sako Šventoji Dvasia, cituoja Giesmių giesmę⁷⁹. Galima prisiminti ir P. Claudelio rašytą, ne tik savo apimtimi solidžią poetinę Giesmių giesmės egzėgę, kuri pradeda pasiskyrimu Švč. Mergelei Marijai, o jos reikšmių laukas funkcionuoja ir visoje poeto studijoje. Giesmių giesmės mylimoji ir Marija metaforiškai suartėja Novalio „Himnuose nakčiai“: viena kitą paaiškina ir papildo per meilės patirtį, nakties ir saulės apsuptyje (penktoji giesmė). Kalbėdamas apie Giesmių giesmės įkvėptą Antano Jasmanto eilėraštyje „Panaktinis“, V. Natkevičius pažymi, kad Palestinos kalnų susaistyta aplinka kartu tampa lietuviškai artima; „mylimoji beveik virsta mūsų dainų mergele, o mylimasis – dainų berneliu“⁸⁰. Tik kažin ar tikslingai daroma išvada, kad toks lietuvinimas neįsivaizduojamas B. Brazdžionio poezijoje: „kur didingi Šv. Rašto įvaizdžiai nepriartinami prie lietuviškojo gamtovaizdžio ir lietuviškojo gyvenimo“⁸¹. Panaši metoniminė Giesmių giesmės peizažo aktualizacija, panašus žvilgsnis į tamsiaveidę Giesmių giesmės mylimąją atsiveria dar B. Brazdžionio eilėraštyje „Sulamita“ (1934). Skirtinai nuo toliau aptariamo Antano Jasmanto eilėraščio, čia nėra tiesioginės paralelės su Marija. Vis dėlto šis tekstas įdomus viena kitą tarsi perkeičiančios erdvės dimensijomis. Apykaita vyksta ne tik tarp išorinės gamtovaizdžio ir vidinės sielos, bet ir tarp Giesmių giesmės ir lietuviškos erdvės. (Anksčiau minėtas Giesmių giesmės vaidmuo „Dievo motinos lopšinėje“.)

Grįžtant prie Antano Jasmanto, jo „Juodbruvė mergaitė“ (1965) prasideda tradicinėmis tėvynės kraštovaizdžio realijomis. Intensyvėjant maldos situacijai, jos tampa dieviško anapusinio pasaulio ženklais. Būdama regimo išorinio kraštovaizdžio ir vidinio maldos erdvėlaikio dalimi, Vakarinė nuskamba kaip Marijos vardas. Šiai asociacijai prielaidų teikia „Magnificat“ – per vakarines Liturgines valandas giedama evangelinė Marijos giesmė. Konkretaus liturginio laiko ir teologinių vardų asociacijos patenka į sudėtingą metaforinį, vienas kitą paaiškinantį darinį.

Kai mėlyni jau vakarai
Anapus tėviškės kalvelių blėso,
Į mūsų kelią, dulkiną ir vėsų,
Lyg Vakarinė išnirai
Tu, Juodbruve mergaite Nazareto.⁸²

Taigi poetinė Giesmių giesmės parafrazė reiškia Marijos vardo ir apskritai jos esmės paieškas. Fizinis ir dvasinis Marijos mažumas (nuolankumas) nuskamba kaip būtina lyrinio „aš“ duotybė kelionėje savęs ir dieviškumo link. Beje, nors ir ne per daug kūrybiškai, Giesmių giesmė parafrazuota viename Jurgio Tilvyčio (Žalvarinio) eilėraštyje dar 1930 m.: „Ateiki, Brangioji, dangaus balandėle, / Žiema jau praslinko. Pražydo gėlelės. / Štai žengia, kaip miros kapų debesėlis. / Jos grožio netemdo rūko nė šešėlis.“⁸³

Kelias, kelionė – pasikartojantis simbolis Antano Jasmanto kūryboje. Tai ir eilėraščio „Bėgimas į Egiptą“ (1945) žmogaus situacija. Iš pirmo žvilgsnio vos atpažįstamas, pavadinimo metafora mįslingai primintas evangelinis siužetas išsako nuo savojo laiko neatsiejamą egzistencinę grėsmės patirtį. Žmogų išstinkantis Dievo išėjimas perteikiamas paprastos (galbūt ir Giesmių giesmės asociacijų turinčios) gamtos vaizdiniais.

Žydrumoj žydėjo aukso bokštai,
ūždamos pakalnėn upės ejo,
lankstės šėtros tarsi vėjo
supami klevai, kai nuo mūs iškeliavai
ten toli nuo Galilėjos.⁸⁴

Išėjimo ženklinama *Tavo* kelio grėsmė antroje strofoje jau įgyja kitą – tuštumos kraštovaizdžio pavidalą. Jį formuoja *skaudžios liūtys, paskutinės lauko tulpės* vaizdinys, galų gale taip ir įvardijamas – *tuščias kelias*. Gamtovaizdis tampa rilikiškai niuansuoto religinio pasaulėvaizdžio ženklu.

Apie pilnatvę (ar tuštumą) kalbantis upių bei vandens landšaftas atveda prie vaizdiškai panašaus sausros kraštovaizdžio. Rinktinėje „Eilėraščiai Marijai“ A. Mackaus nėra. Ne veltui pradėdamas savo straipsnį apie šį autorių, R. Šilbajoris jį pavadina didžiausiu poezijos netikinčiuoju. Tačiau visai suprantamos ir kritiko įžvalgos apie religijos įvaizdžių pasirinkimo motyvaciją: *giliausių ir svarbiausių egzistencinių klausimų krūvis*⁸⁵. Todėl A. Mackaus receptija paprastai ir neatsiriboja nuo sakralumo ar teologijos sferos. Nubrėžęs prieštarinę bežemio santykio su religija lauką, jam parodyti R. Šilbajoris pasitelkia *mirtimi persunktus peizažus, Kristaus nebeprisikėlimą ženklinantį išdžiūvusį, pragarišką gamtovaizdį*⁸⁶. Aptardamas garsiuosius A. Mackaus sausros vaizdinius, kritikas suranda

tik iš pirmo žvilgsnio netikėtą paralelę su Dante, taip išskeldamas ir mistinę žemės patirtį⁸⁷. A. Mackaus lyrikoje išties atsiveria atvirkščias Dante's pragaro vaizdinys – „užslėptas, bet giliai bauginantis Kristaus aukos sąryšis su savizudybe“⁸⁸. Kita vertus, tai labiau trakiškas nei dantiškas pragaro peizažas. Toks jis yra ir „Dievo motinoje“ (1959). Savo netikru, išskaidytu, pažeistu pavidalu pamatomas sausros ir dykumos vaizdas primena *į žaizdą neįsiliejantį*, pamatinio rūpesčio stokojantį *landšaftą* to paties pavadinimo R. M. Rilke's eilėraštyje („Landschaft“), dar labiau – juodo lietaus, vienišo medžio ir skurdužio augmenijos kraštovaizdį G. Traklio kūryboje („De profundis“).

Prieš mirtį nejučiom prisiglaudei prie savo Dievo.
 Žaizdota upė laikė tavo gyvo veido kaukę.
 Dangus pasilenkė prie tavo kūno
 Ir angelai grožėjos tavo krūtimis.⁸⁹

Panašus sausros kraštovaizdis išryškėja ir eilėraštyje „Marija, lyčiai sutvertoji“. Tarsi R. M. Rilke's „Marijos gyvenime“, čia nuskamba radikali abejonė Dievo sūnaus gimimu kaip tokiu, o besisotinančio Dievo apibūdinimas primena Sūnaus šlovės ironiją „Marijos mirtyje“ („Vom Tode Mariae“). Minėtoje kritinėje studijoje R. M. Rilke rašo apie *peizažus, kuriuose nieko nevyksta*: „keliai, per kuriuos niekas neina, ir neišsakomai vienišas vanduo.“⁹⁰ Austrių poeto refleksijoje tai įgyja kone mistinės tuštumos, prie metafizinės paslapties priartinančios vietos įspūdį. Tačiau kaip ir R. M. Rilke's žmogui, negatyvusis A. Mackaus gamtovaizdžio matmuo tampa galimybe atrasti kažką *tikro*; o šio tikrumo paieškos kviečia grįžti prie tam tikros mistikos tradicijos, pavyzdžiui, nebylios tuštumos, dykumos, Niekio⁹¹ vardų Dievo patirtyje. Žinoma, tai kitas, *via amoris* stokos persmelktas, *via negationis*⁹².

Donaldas Kajokas ir Judita Vaičiūnaitė: meditacijų kraštovaizdžio detalės

Pabaigai – fragmentiškas, subjektyvios skaitymo kelionės nulemtas žvilgsnis į du XX a. pab. autorius. Su D. Kajoku tradiciškai siejama meditacinė laikysena primena mistinių žingsnį į kitą, dieviškai perkeistą, būtį. Kaip sako T. Mertonas, meditacija yra *įprastas būdas nusiteikti mistinei maldai*⁹³. Poetinė D. Kajoko meditacija „nunc et in hora mortis nostrae“ patraukia kvietimu įsiklausyti į tarsi vos girdimą, bet giliai sąmonėje glūdinčią maldą „Sveika, Marija“. Visas eilėraštis – tarsi perkeistas „už mus“ prašymas: vietoj to išnyra tobulas (gamtinės) kasdienybės grožis:

kvailas karališkas vapšvas arlaviškių alyvose
 šunelę suvisam rugpjūtį kažį kur nuklydusią⁹⁴

Nuo šio vaizdo prasidėjusi malda baigiasi daiktiškuoju R. M. Rilke. Lotynų kalba ir mirties metafora tampa meditacijai būtino, ją įprasminančio ir sutvirtinančio nuotolio, savotiško svetimumo ženklu:

ką dar?
 gal miglą pakumpry
 ir rainerio marijos rilkės gando negandą
 – dabar ir rožės miego valandą –⁹⁵

Minimalistinis „Pabėgimas į Egiptą“ – dar vienas jau aptarto, mene itin paplitusio siužeto variantas. Poetinės įtaigos ašis – tylos estetika. Nepaisant aiškios pavadinimo aliuzijos, medituojama tai, kas, regis, svarbiau už šventosios šeimos kelionę. Apie Kristaus gyvenimo pradžią prabyla netgi ne paslaptingi tyrai, bet neaišku kuriam laikui priklausančio kraštovaizdžio detalės. (Cituojamas visas eilėraštis.)

tyrai, asilėnas...
ne, matyt ne tai

kelio
galo
slėnis
upė, trys krantai⁹⁶

Teksto fragmentavimas šį kraštovaizdį ne tik išskaido, bet ir surenka į vieną simboliškai ryškia – vidinės ir išorinės kelionės – būseną. Panašus daiktiskas gamtos detalių konkretumas, aplinkkeliais įvardijama Marijos paslaptis atveda prie J. Vaičiūnaitės. „Marijos karūna / lyg drignė danguje“ – taip prasideda eilėraštis „Paveikslų aptaisai“ (1988)⁹⁷. Mistinę amžinybės paslaptį („ir amžinąją šviesą, / ir dangaus gelmes“) mįslingu atspindžiu atveria netikėtas augalo vaizdinys ir toks „šalutinis“ daiktas kaip paveikslo aptaisai. Labai artima (lietuviška) ir egzotiška, Giesmių giesmę kiek primenanti augalija veriasi eilėraštyje iš „Kalėdų triptiko“ (1993).

ir žydi baltieji narcizai,
laukiniai melsvi hiacintai,
ir amžiais šviesos ratile
tavo vaikiškas veidas apšvinta.
Kaip kvepia patamsyje mirtos,
kaip švyti pražyde migdolmedžiai!⁹⁸

Nepamirštant liturginio laiko, kuriam skirtas eilėraštis, visa tai galima pavadinti evangelinio Apreiškimo kraštovaizdžiu. Savotišku impulsu jam išsiskleisti vidinėje ar išorinėje erdvėje tampa archetipinis lelijos vaizdinys. Kone mistinės šviesos apšviestas augalų pasaulis atveria iki galo neišsakomai šventumo paslaptį. Šviesos šaltinis – R. M. Rilkei ir kitiems poetams pažįstama Marijos-vaiko figūra, primenanti apie Dievo Motinos nekalumą, pirmą pradį šventumą.

Išvados

Su Dievo Motina susijusios mistikos esmė teologijoje apmąstoma per tokius evangelinius įvykius bei realijas kaip Apreiškimas, Marijos skubėjimas pasidalyti savo džiaugsmu, Marijos kančia prie Kryžiaus ir kt. Pati mistinė patirtis nusakoma kaip neišreiškiamas Meilės įvykis tarp žmogaus ir Dievo, Dievo ir žmogaus susijungimas išgyvenamas kaip maloninga dovana.

Maironio lyrikoje krikščioniškosios mistikos ženklais galima laikyti Dievo kūrinijos meditaciją, nuostabą jos akivaizdoje, į susiliejamą su Dievu vedančią jo meilę. Savo vietą

šios kūrinijos kraštovaizdyje turi ir moteriškumą tobulai išbaigiančios Marijos vardas bei figūra.

Mistika ir kraštovaizdis, Maironio kūryboje neretai likdami tam tikromis atskirybėmis, į stipresnį vienį jungiasi M. Gustaičio kūryboje, kurioje aptinkamas sąmoningas mistinės patirties intencionalumas. Mistikos kraštovaizdžio išpūdį lemia ikonografiškai tradiciniai, o tam tikru atveju ir metoniminei visumai paklūstantys lelijos, mėnulio, žemės ar nakties vaizdiniai.

O. Galdikaitės lyrikoje atsiskleidžia poetiškai išjaustas bei išieškotas žvilgsnis į Dievo sukurtą pasaulį, atvirumas jo malonei. Kone mistinį išikūrimą Dievo žvilgsnio akivaizdoje sustiprina tariamo landšafto, pranciškoniško paprastumo ir kitos kraštovaizdžio ypatybės.

Simboliškai daugiaprasmiai peizažo vaizdiniai, evangelinio ir kasdienio kraštovaizdžio realijos B. Brazdžionio poezijoje išryškėja kaip suartėjimo su Marija (o per ją – ir su Kristumi) ženklai. Mistikos kraštovaizdžio išpūdį lemia netikėta archetipinių Marijos gyvenimo įvykių konfigūracija, įgaunanti nakties bei vakaro peizažo, tariamo ir pranciškoniško landšafto, kelionės ir sapno pavidalus.

Su kitais aptariamais autoriais suartinanti peizažo tariamybė, ekstatinis vakaro ir saulėlydžių vaizdas – Jono Aisčio poetinio landšafto bruožai. Šio autoriaus atveju galima kalbėti ne tiek apie mistikos kraštovaizdį, kiek apie kraštovaizdžio mistiką. Poetinėje tokio landšafto formacijoje Dievo Motina dalyvauja neatsiejamai nuo mistinės gamtos ar kasdienės meilės paslapties.

Vakaro ir nakties erdvėlaikis kraštovaizdžiu mistinei patirčiai tampa ir L. Andriekaus poezijoje. Ši patirtis išryškėja pokalbio su Dievu, krikščioniškosios brolystės situacijose. Nors ir ne visada vientisą mistikos (ir kraštovaizdžio visumą) lemia tradicinė gamtos simbolika ir savita liaudiškų madonų konfigūracija.

Religiniu ir poetiniu požiūriu ypač ryškus mistikos kraštovaizdis veriasi kito egzodo autoriaus – Antano Jasmanto – poezijoje. Vienas iš svarbiausių veiksmų, formuojančių šį vientisumą, yra Giesmių giesmės poetinė motyvacija. Atliepdamas mariologinę šios knygos egzegezę, mistinį Marijos gyvenimo grožį poetas išryškina kelionės ir vakaro simboliais, savo ir svetimo landšafto realijomis. A. Maceinos kraštovaizdis tampa ir vidinio maldos, anapusinio dieviškojo pasaulio metaforomis.

Poetiniu požiūriu panašiai kaip ir Jono Aisčio poezijoje, A. Mackaus atveju išryškėja vizionieriška kraštovaizdžio mistika. Tačiau pasaulėžiūros aspektu tai iš esmės kita, radikaliai neigiama Dievo Motinos konfigūracija, savotiškas kraštovaizdžio ir mariologinės mistikos susvetimėjimas. Suaižėjusios, sausros išvargintos žemės bei dykumos vizijomis išsakomas dieviškojo pasaulio netikrumas, Dievo mirčiai artimas semantinis laukas.

Mistikos apraiškų galima aptikti ir šiuolaikinėje Marijos vaizdinio poezijoje. Iš jos straipsnyje pasirinkta temiškai ne pati ryškiausia, bet poetiniu požiūriu itin subtili Dievo Motinos interpretacija, mistinei patirčiai atverianti ir per landšafto fragmentus. Maldą „Sveika, Marija“ perkuriantis D. Kajoko tekstas tikėjimo paslapčiai atsiveria per kasdienės tikrovės daiktiškumą ir meditacinį santykį su pasauliu. Ši malda kaip vienas ryškiausių Marijos vaizdinio poezijos diskursų pažįstamas ir daiktiškajai J. Vaičiūnaitės lyrikai. Mistinei amžinybės paslapčiai nuteikia mįslingai simboliškas augalų pasaulis.

Parafrazuojant P. Browną galima sakyti: mistinis aptartos poezijos kraštovaizdis – „apie Dangaus ir Žemės jungtį bei mirusių žmoniškų būtybių vaidmenį toje jungtyje“⁹⁹. Nors ne visada suaugantys į kraštovaizdžio visumą, ikonografiniai simboliai bei archetipiniai vaizdiniai (saulė, lelija, mėnulis, dangus, žemė, šventovė ir kita) atsiveria kaip eilėraščių visumai reikšmingos vyksmo realijos.

Artimiausios (lietuviškos) ar tolimos (svetimos) aplinkos detalės poezijoje veikia kaip netikėtas poetinės maldos, meditacijos, gimusio Dievo, jo meilės, Kristaus kančios ar kitos tikėjimo tiesos rakursas.

XX a., ypač antrosios jo pusės, lietuvių poezija iš esmės atitinka Gisberto Kranzo mintį apie šioje epochoje pasireiškusi visai naują šventojo vaizdavimą – daug individualesnį, konkretesnį, žmogiškai prieštarinę net ir mistinio šventųjų gyvenimo literatūroje¹⁰⁰.

NUORODOS

- ¹ Merton T. Kopimas į tiesą. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai. 2012. P. 288–289.
- ² Ten pat. P. 77, 83.
- ³ *Satkauskytė D.* Subjektyvumo profiliai lietuvių literatūroje. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas. 2008. P. 115.
- ⁴ „Nuo romantizmo laikų „misticizmo“ sąvoka yra uzurpuota literatūros kritikų ir istorikų, ji taikoma visiems, kurie stengėsi išvaduoti jausminį ir emocinį žmogaus gyvenimą iš įprastų ar reakcingų mąstymo normų“ (*Merton*. Ten pat. P. 65).
- ⁵ *Kampe W.* Die Nation in der Heilsordnung: eine natürliche und übernatürliche Theologie vom Volk. Mainz: Matthias Grünewald Verlag. 1936. S. 132, 134. Iš tiesų aptariamame knygos skyriuje „Dievo karalystė ir landsaftas“ plėtojamos W. Kampe's mintys itin artimos romantizmo filosofijai, o svarbiausią – teologinį pagrindą ir kryptį, be kita ko, rodo per visą studiją ryškia linija einanti mistikos linija (mistinė tautos ir Kristaus vienovė Eucharistijoje ir kita).
- ⁶ Ten pat. S. 133, 136–137.
- ⁷ Ten pat. S. 137.
- ⁸ Šis tapsmas aiškinamas sustojant prie konkrečių vaizduojamojo meno kūrinių ir aktualizuojant daiktus, kurie „turi išeiti iš savęs, kad paskui būtų pajėgūs prie savęs priartinti teisingu ir ramiu būdu <...>“ (*Rilke R. M.* Von der Landschaft // Zeno.org. Meine Bibliothek. <http://www.zeno.org/Literatur/M/Rilke,+Rainer+Maria/Theoretische+Schriften/%5BAufs%C3%A4tze+und+Rezensionen%5D/Von+der+Landschaft>. Žiūrėta 2013-01-20).
- ⁹ *Brazaitis J.* Religinės minties užuomazga: Maironio vieta lietuvių religinėj literatūroj // *Brazaitis J.* Raštai. Chicago: Į laisvę fondas lietuviškai kultūrai ugdyti. 1981. T. II. P. 90.
- ¹⁰ Šv. Ignaco „Dvasinės pratyboms“ būdingą ir minties tapsmą parodančią meditaciją T. Sodeika apibūdina kaip „užsibuvimą“ „prie dvasinių turinių bei vaizdinių“ (*Sodeika T.* Filosofija ir tekstas: mokslo monografija. Kaunas: Technologija. 2010. P. 71–72).
- ¹¹ *Aliulis V.* Religinės lietuvių sielos veidrodis // Eilėraščiai Marijai: XX amžiaus lietuvių mariologinės poezijos antologija / sud. J. Šlekys. Vilnius: Ardor. 2000. P. 7.
- ¹² Ten pat. P. 9–12.
- ¹³ *Butkus V.* Dangiškosios globėjos figūra: Šiluvos Marija XX a. lietuvių literatūroje // Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis. 2012. T. 36. P. 28–29, 38; *Butkus V.* Kelionė į Šiluvą (Kazio Bradūno eilėraščio „Šventoji kelionė“ analizė) // Literatūros žvalgymai. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla. 2011. P. 180–189.
- ¹⁴ Idėjinį tautosakos panašumą su toliau aptariamais poezijos tekstais (kuris, tiesa, neišvengiamas dėl evangelinės tradicijos) rodo J. Šlekonytės aptariama Marijos sąsaja su Kristaus kančia ir žmogaus gimimo–mirties slėpiniu, savotiška susikaupimo, kontempliacijos būseną Marijos paveiksle (*Šlekonytė J.* Švč. Mergelė Marija lietuvių liaudies pasakoje „Dievo Motinos augintinė“ // Virgo

- venerabilis: Marijos paveikslas lietuvių kultūroje. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas. 2011. P. 233–241). Kita sakmės tyrinėjanti autorė mums primena apie mito ir mistikos sąsajas, o kartu ir kitoniškumą vieno ar kito žanro literatūroje. Bendrumo su poezija galima rasti turint galvoje ir tam tikrus etimologinių sakmių siužetus. Vienas populiariausių, kuriuose vaizduojama Marija, anot A. Kairaitytės, yra šventosios šeimos bėgimas į Egiptą. Poetinio kraštovaizdžio kontekste įdomu tai, kad Marijos figūra esanti susijusi ir su augalų atsiradimu (*Kairaitytė A.* Švč. Mergelės Marijos veikla lietuvių etimologinėse sakmėse // *Virgo venerabilis: Marijos paveikslas lietuvių kultūroje*. Ten pat. P. 246, 252, 257).
- ¹⁵ *Kuschel K. J.* Im Spiegel der Dichter. Mensch, Gott und Jesus in der Literatur des 20. Jahrhunderts. Düsseldorf: Patmos-Verlag. 2000. S. 15–16.
- ¹⁶ *Schröer H.* Poesie und Theologie zwischen Theorie und Praxis // *Theopoesie. Theologie und Poesie in hermeneutischer Sicht* / hrsg. H. Schröer, G. Fermor, H. Schroeter. Rheinbach: CMZ Verlag. 1998. S. 134–135.
- ¹⁷ Žr. apžvalgą, parengtą pagal K. J. Kuschelio skyrių platesnei studijai „Marija XX a. literatūroje“: „Maria in der neueren deutschen Literatur“.
- ¹⁸ *Langenhorst G.* Theologie und Literatur. Ein Handbuch. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. 2005. S. 104.
- ¹⁹ *Pummerer A.* Maria in der Mystik // *Geist und Leben: Zeitschrift für Äszese und Mystik*. 1947. Nr. 20. S. 53.
- ²⁰ Ten pat. P. 54, 63.
- ²¹ Ten pat. P. 58–63.
- ²² *Schumacher J.* Die Mystik im Christentum und in den Religionen // *Vorlesung im WS 2003/2004*. S. 68–70. <http://www.theologie-heute.de/MystikvorlesungI.pdf>. Žiūrėta 2011-08-29.
- ²³ *Gudaitytė B.* Mistinė patirtis ir kalba. Mokytojo Eckharto kelias. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. 2007. P. 23.
- ²⁴ *Merton.* Ten pat. P. 110.
- ²⁵ *Oniščik M.* Mistika ir metafizika: onto-teo-loginės šv. Tomo Akviniečio interpretacijos apgynimas // *SOTER*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 2010. Nr. 35 (63). P. 40.
- ²⁶ Šias sąvokas aiškinanti M. Oniščik nurodo viduramžių mistikų plačiai komentuojamą Šventojo Rašto tekstą, kuriuo remiasi *extasis* ir *raptus*: „Pažįstu žmogų Kristuje, kuris prieš keturiolika metų, – ar kūne, ar be kūno – nežinau, Dievas žino, – buvo pagautas ir iškeltas iki trečiojo dangaus“ (2 Kor 12, 2). (*Oniščik*. Ten pat. P. 35).
- ²⁷ *Bonaventūra.* Sielos vadovas į Dievą. Vilnius: Aidai. 2009. P. 14.
- ²⁸ J. Schumacheris kalba apie kasdienę ir ekstatingą, natūraliąją (dvasinis Dievo veikimo apčiuopimas sieloje) ir antgamtinę (antgamtinis Dievo veikimas malonės nušviestoje sieloje), abstrakčią dvasinę (grynai vidinę) ar konkrečią kūnišką (su išoriniais fenomenais susijusią) mistiką (*Schumacher*. Ten pat. S. 90, 128, 183).
- ²⁹ *Hoorn van H. J. W.* Poésie et mystique. Paul Claudel, poète chrétien. Paris: Librairie Minard. 1957. P. 24, 25, 27.
- ³⁰ Ten pat. P. 33, 35.
- ³¹ *Pummerer.* Ten pat. S. 64.
- ³² *Brazaitis.* Ten pat. P. 84–85.
- ³³ Ten pat. P. 86.
- ³⁴ Ten pat. P. 87, 90.
- ³⁵ *Maironis.* Lyrika. Vilnius: Vaga. 1988. P. 68.
- ³⁶ Ten pat. P. 243.
- ³⁷ *Peluritytė-Tikuišienė A.* Poetinis Maironio pasaulėvaizdis // *Literatūra*. 1998. Nr. 36 (1). P. 25, 32.
- ³⁸ Žr. *Čiočytė D.* Maironis: poetinė krikščioniškojo pasaulėvaizdžio harmonija // *Literatūra*. 1998. Nr. 36 (1). P. 41.
- ³⁹ *Brown P.* Šventųjų kultas: jo atsiradimas ir vaidmuo lotyniškoje krikščionybėje. Vilnius: Aidai. 1999. P. 117, 120.

- 40 *Maironis*. Ten pat. P. 182.
- 41 Ten pat.
- 42 Ten pat. P. 184.
- 43 *Brazaitis*. Ten pat. P. 90–91. Išskirtiniais atvejais matomas „nesėkmingas mėginimas žavėtis Stebuklingąja Dievo Motina“. Išties verta prisiminti, kad Kančios meditacija, kurios tarsi pasigenda kritikas, yra viena iš vyraujančių linijų apskritai mistinėje mariologinės poezijos tradicijoje.
- 44 *Peluritytė*. Ten pat. P. 37.
- 45 *Mykolaitis-Putinas V. Motiejus Gustaitis // Mykolaitis-Putinas V. Raštai*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas. T. 11. II. P. 111.
- 46 Ten pat. P. 125.
- 47 *Gustaitis M. Marijai // Marijos žiedai: lietuvių poetų Marijos eilių vainikas / sud. A. Tyruolis*. Kaunas: Šv. Kazimiero draugijos leidinys. 1933. P. 22. Taip pat žr. *Gustaitis M. Iš oratorijos „Aureolė“ // Eilėraščiai Marijai*. Ten pat. P. 95.
- 48 *Gustaitis M. Aušros laivas // Eilėraščiai Marijai*. Ten pat. P. 112.
- 49 Ten pat. P. 113.
- 50 *Galdikaitė O. (Vynmedžio šakelė)*. Irkis į gilumą. Kaunas: Print.lt. 2008. P. 119.
- 51 Ten pat. P. 101.
- 52 Ten pat. P. 146.
- 53 *Brazdžionis B. Poezijos pilnatis*. Vilnius: Sietynas. 1989. P. 446.
- 54 Ten pat. P. 61.
- 55 *Eco U. Menas ir grožis viduramžių estetikoje*. Vilnius: Baltos lankos. 1997. P. 17–18.
- 56 *Merton*. Ten pat. P. 93.
- 57 *Hoorn*. Ten pat. P. 27.
- 58 *Brazdžionis*. Ten pat. P. 116 .
- 59 Ten pat.
- 60 *Merton*. Ten pat. P. 237.
- 61 *Brazdžionis*. Ten pat. P. 253.
- 62 Ten pat. P. 253. Mistikų tekstuose pasikartojantis nakties vaizdinys iškeliamas ir H. J. W. van Hoorno knygoje, pabrėžiant, kad mistikų naktis apima savyje dieną, veda į ją (*Hoorn*. Ten pat. P. 31).
- 63 *Brazdžionis*. Ten pat. P. 254. Žr. „Prisaukdinu jus, Jeruzalės dukros, gazelėmis ar laukų stirnomis: nebudinkite, nežadinkite meilės, kol ji pati neprabus!“ (Gg 3, 5).
- 64 *Brazdžionis*. Ten pat. P. 254.
- 65 Ten pat. P. 66.
- 66 *Andriekus L. Pasilikau tik dangų mėlyną*. Vilnius: Vaga. 1991. P. 40.
- 67 *Merton*. Ten pat. P. 90.
- 68 *Andriekus*. Ten pat. P. 100.
- 69 Ten pat. P. 236.
- 70 *Šilbajoris R. Sopulio užkeikta mįslė // Šilbajoris R. Netekties ženklai: lietuvių literatūra namuose ir svetur*. Vilnius: Vaga. 1992. P. 114.
- 71 Ten pat. P. 115. Panašiai ir eilėraštyje „Lietuvės“ iškylančią smūtkelių „medinę kančią“ kritikas suvokia kaip tam tikrą peizažo dalį („Veriasi kaip votys sopulingos platumos – / Sopulingoj pozoj dievdirbių madonos!..“ (žr. Ten pat. P. 124).
- 72 *Aistis Jonas*. Daina gaudyn ir įstabyn. Kaunas: Šviesa. 1991. P. 87.
- 73 *Šilbajoris*. Sopulio užkeikta mįslė. Ten pat. P. 119. Beje, į poezijos rinktinę „Eilėraščiai Marijai“ pateko ne šie – tiek pasaulėvaizdžio, tiek estetiniu požiūriu išskirtiniai – poeto kūriniai, bet labiau iliustratyvus eilėraštis „Gegužinės“. Panašiai rinktinėje galima pasigesti ir B. Brazdžionio (gal tik subjektyviai vertesnių) kūrinių.
- 74 *Natkevičius V. Antano Jasmanto lyrika // Natkevičius V. Plyksniai ateitin*. Vilnius: Aidai. MMII. P. 371.
- 75 *Jasmantas Antanas*. Poezija. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla. 1992. P. 75, 83.

- ⁷⁶ *Natkevičius*. Ten pat. P. 371.
- ⁷⁷ *Maceina A.* Dievo mirtis ir jo atsigavimas: religinis Europos posūkis XX a. pradžioje // *Maceina A.* Raštai. Filosofija ir kultūra. Kalbos filosofija. Literatūrinės interpretacijos. Vilnius: Margi raštai. 2004. T. 9. P. 425.
- ⁷⁸ *Pummerer*. Ten pat. S. 55–56.
- ⁷⁹ *Paltarokas K.* Sakyklai vadovas. Kn. 1: Pamokslai apie „Tikiu į Dievą Tėvą“. Seinai. 1911. P. 132.
- ⁸⁰ *Natkevičius*. Ten pat. P. 386.
- ⁸¹ Ten pat.
- ⁸² *Jasmantas Antanas*. Poezija. Ten pat. P. 71.
- ⁸³ *Tilvytis-Žalvarinis J.* Giesmė 101 // Eilėraščiai Marijai. Ten pat. P. 37.
- ⁸⁴ *Jasmantas Antanas*. Klajūnas. Vilnius: Aidai. 2001. P. 30.
- ⁸⁵ *Šilbajoris R.* Religiniai įvaizdžiai Algimanto Mackaus poezijoje // *Šilbajoris R.* Netekties ženklai. Ten pat. P. 214.
- ⁸⁶ Ten pat. P. 227.
- ⁸⁷ Ten pat. P. 220.
- ⁸⁸ Ten pat. P. 221.
- ⁸⁹ *Mackus A.* Ir mirtis nebus nugalėta. Vilnius: Vaga. 1994. P. 73.
- ⁹⁰ *Rilke*. Ten pat.
- ⁹¹ Žr. *Gudaitytė*. Ten pat. P. 43.
- ⁹² Asociacijose – dar viena T. Mertono mintis: „<...> didžiausioje dvasinėje tamsoje, giliausioje nežinojimo naktįje, tikėjimui esant grynam ir nuogam, Dievas suvienija sielą su savimi mistine vienybe (*Merton*. Ten pat. P. 236).
- ⁹³ Ten pat. P. 90.
- ⁹⁴ *Kajokas D.* Karvedys pavargo nugalėti. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla. 2005. P. 15.
- ⁹⁵ Ten pat.
- ⁹⁶ *Kajokas D.* Kurčiam asiliukui. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla. 2011. P. 37.
- ⁹⁷ *Vaičiūnaitė J.* Paveikslų aptaisai // Eilėraščiai Marijai. Ten pat. P. 107.
- ⁹⁸ *Vaičiūnaitė J.* Iš ciklo „Kalėdų triptikas“. Apreiškimas // Eilėraščiai Marijai. Ten pat. P. 444.
- ⁹⁹ *Brown*. Ten pat. P. 17.
- ¹⁰⁰ Žr. *Kranz G.* Der Heilige in der modernen Literatur // *Geist und Leben*. 1961. Nr. 34. S. 348–361.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

- Aistis Jonas*. Daina graudyn ir įstabyn. Kaunas: Šviesa. 1991.
- Andriekus L.* Pasilikau tik dangų mėlyną. Vilnius: Vaga. 1991.
- Bonaventūra*. Sielos vadovas į Dievą. Vilnius: Aidai. 2009.
- Brazaitis J.* Raštai. Chicago: Į laisvę fondas lietuviškai kultūrai ugdyti. 1981. T. II.
- Brazdžionis B.* Poezijos pilnatis. Vilnius: Sietynas. 1989.
- Brown P.* Šventųjų kultas: jo atsiradimas ir vaidmuo lotyniškoje krikščionybėje. Vilnius: Aidai. 1999.
- Butkus V.* Dangiškosios globėjos figūra: Šiluvos Marija XX a. lietuvių literatūroje // *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*. 2012. T. 36. P. 25–42. <http://www.lkma.lt/site/archive/metrastis/T.36/T.36-25-42.pdf>. Žiūrėta 2013-01-20.
- Butkus V.* Kelionė į Šiluvą (Kazio Bradūno eilėraščio „Šventoji kelionė“ analizė) // *Literatūros žvalgymai*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla. 2011. P. 180–189.
- Čiočytė D.* Maironis: poetinė krikščioniškojo pasaulėvaizdžio harmonija // *Literatūra*. 1998. Nr. 36 (1). P. 40–46.
- Eco U.* Menas ir grožis viduramžių estetikoje. Vilnius: Baltos lankos. 1997.

11. Eilėraščiai Marijai: XX amžiaus lietuvių mariologinės poezijos antologija / sud. J. Šlekys. Vilnius: Ardor. 2000.
12. *Galdikaitė O.* Vynmedžio šakelė. Irkis į gilumą. Kaunas: Print.lt. 2008.
13. *Gudaitytė B.* Mistinė patirtis ir kalba. Mokytojo Eckharto kelias. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. 2007.
14. *Hoorn van H. J. W.* Poésie et mystique. Paul Claudel, poète chrétien. Paris: Librairie Minard. 1957.
15. *Jasmantas Antanas.* Klajūnas. Vilnius: Aidai. 2001.
16. *Jasmantas Antanas.* Poezija. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla. 1992.
17. *Kairaitytė A.* Švč. Mergelės Marijos veikla lietuvių etimologinėse saktėse // Virgo venerabilis: Marijos paveikslas lietuvių kultūroje. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas. 2011. P. 245–261.
18. *Kajokas D.* Karvedys pavargo nugalėti. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla. 2005.
19. *Kajokas D.* Kurčiam asiliukui. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla. 2011.
20. *Kampe W.* Die Nation in der Heilsordnung: eine natürliche und übernatürliche Theologie vom Volk. Mainz: Matthias Grünewald Verlag. 1936.
21. *Kranz G.* Der Heilige in der modernen Literatur // Geist und Leben. 1961. Nr. 34. S. 348–361. <http://www.geistundleben.de/archiv/archiv-gul/37-gul-34-1961/714-heft-5-septemberoktober.html>. Žiūrėta 2013-01-20.
22. *Kuschel K. J.* Im Spiegel der Dichter. Mensch, Gott und Jesus in der Literatur des 20. Jahrhunderts. Düsseldorf: Patmos-Verlag. 2000.
23. *Langenhorst G.* Theologie und Literatur. Ein Handbuch. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft. 2005.
24. *Maceina A.* Raštai. Filosofija ir kultūra. Kalbos filosofija. Literatūrinės interpretacijos. Vilnius: Margi raštai. 2004. T. 9.
25. *Mackus A.* Ir mirtis nebus nugalėta. Vilnius: Vaga. 1994.
26. *Maironis.* Lyrika. Vilnius: Vaga. 1988.
27. Maria in der neueren deutschen Literatur // <http://members.aon.at/mirjam/lowlit.htm>. Žiūrėta 2013-02-03.
28. Marijos žiedai: lietuvių poetų Marijos eilių vainikas / sud. A. Tyruolis. Kaunas: Šv. Kazimiero draugijos leidinys. 1933.
29. *Merton T.* Kopimas į tiesą. Vilnius: Katalikų pasaulio leidiniai. 2012.
30. *Mykolaitis-Putinas V.* Raštai. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas. T. 11. II.
31. *Natkevičius V.* Plyksniai ateitin. Vilnius: Aidai. MMII.
32. *Oniščik M.* Mistika ir metafizika: onto-teo-loginės šv. Tomo Akviniečio interpretacijos apgynimas // SOTER. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla. 2010. Nr. 35 (63). P. 33–46.
33. *Peluritytė-Tikuišienė A.* Poetinis Maironio pasaulėvaizdis // Literatūra. 1998. Nr. 36 (1). P. 22–39.
34. *Paltarokas K.* Sakyklai vadovas. Kn. 1: Pamokslai apie „Tikiu į Dievą Tėvą“. Seinai. 1911 // <http://www.epaveldas.lt/object/recordDescription/LNB/C1R000038024>. Žiūrėta 2013-01-20.
35. *Pummerer A.* Maria in der Mystik // Geist und Leben: Zeitschrift für Äszese und Mystik. 1947. Nr. 20. S. 53–71. <http://www.geistundleben.de/archiv/archiv-gul/20-gul-20-1947/621-heft-1-juni.html>. 2013-01-20.
36. *Rilke R. M.* Von der Landschaft // Zeno.org. Meine Bibliothek. <http://www.zeno.org/Literatur/M/Rilke,+Rainer+Maria/Theoretische+Schriften/%5BAufs%C3%A4tze+und+Rezensionen%5D/Von+der+Landschaft>. Žiūrėta 2013-01-20.
37. *Satkauskytė D.* Subjektyvumo profiliai lietuvių literatūroje. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas. 2008.
38. *Schröer H.* Poesie und Theologie zwischen Theorie und Praxis // Theopoesie. Theologie und Poesie in hermeneutischer Sicht / hrsg. H. Schröer, G. Fermor, H. Schroeter. Rheinbach: CMZ Verlag. 1998. S. 129–149.
39. *Schumacher J.* Die Mystik im Christentum und in den Religionen // Vorlesung im WS 2003/2004. <http://www.theologie-heute.de/MystikvorlesungI.pdf>. Žiūrėta 2011-08-29.
40. *Sodeika T.* Filosofija ir tekstas: mokslo monografija. Kaunas: Technologija. 2010.

41. *Šilbajoris R.* Netekties ženklai: lietuvių literatūra namuose ir svetur. Vilnius: Vaga. 1992.
42. *Šlekonytė J.* Švč. Mergelė Marija lietuvių liaudies pasakoje „Dievo Motinos augintinė“ // *Virgo venerabilis: Marijos paveikslas lietuvių kultūroje*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas. 2011. P. 224–244.

Gauta: 2013 03 28

Parengta spaudai: 2013 08 14

Dalia JAKAITĖ

THE IMAGE OF THE MOTHER OF GOD IN THE LITHUANIAN POETRY: THE HORIZON OF MYSTICS AND LANDSCAPE

S u m m a r y

The article analyses the 20th century's mariological and in a broader sense – Lithuanian poetry of an image of Mary through the prism of Christian mysticism. Both common Christian tradition and main evangelical events of Mary's life are important to mystical conception which relates to the Mother of God. In the article dimension of mysticism is combined with the second text selection and research criterion. Scenery and landscape are perceived not only as a kind of the whole but also as representative details of this whole, as external and internal reality. The analysis is based on theopoetical research and is carried in the perspective of literature and theology dialogue. Mystic experience can be found in the evening and night-time landscapes of Maironis poetry: meditation of God's creation, wonder in the presence of Him, Mary's figure who is perfectly consummating femininity. Intentions of mystical experience are being found also in Gustaitis' lyrics. The poetic whole links iconographical traditional images of lily, moon, night or earth. Poetically distinctive glimpse into God's created world, openness to His grace is characteristic to Maironis' follower Galdikaitė's lyrics. Nearly mystical settlement into the presence of God's look is being reinforced by alleged landscape, Franciscan simplicity and landscape elements. The alleged landscape, night and evening scenery, its Franciscan simplicity is also characteristic to Brazdžionis' poetry. Poet creates his own meeting with Mary while turning back to Christ's birth. Symbolically polysemantic images of the landscape – evangelical and daily landscape realities – become symbols of convergence of the Virgin Mary and through her to the Christ. Andriekus' texts are interesting by its Christian symbolical daily nature experience, by landscape of vernacular Madonnas in the poetic vision. The dialogical holiness experience occurs in the evening and night-time environment. In the texts of Jonas Aistis – not so much the Mother of God, but the mystical secret of meetings with nature or daily love. (Non)centrality of Mary is and obvious feature of modern poetry, which is characteristic to Mackus' texts. Topics of cracked and drought-tired land, desert landscape are emerging as signs of uncertainty of a divine world. Antanas Jasmantas' poem which has an archetypal evening landscape is especially distinctive to associations of the Song of Songs and prayers. "Hail Mary" and other prayers are one of the distinct discourses in the poetry of an image of Mary. One text of Kajokas recreates it distinctively. Landscape of objects of everyday reality, landscape, pierced by meditative relation to the world, opens the mystery of faith. Mysteriously symbolic plant world prepossesses a mystic mystery of eternity in Vaičiūnaitės' poem. In Lithuanian poetry close or distant (foreign), natural or other details of environment become a significant point of view to Jesus Christ's birth, His Love, suffering or other Mary related interpretation of the truth of the faith.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Mergelė Marija, lietuvių poezija, mistinė patirtis, kraštovaizdis, vaizdas.

KEY WORDS: Virgin Mary, Lithuanian poetry, mystic experience, landscape, view.

Dalia JAKAITĖ – Šiaulių universiteto Literatūros istorijos ir teorijos katedros docentė, daktarė. Namų adresas: M. Valančiaus g. 4A-19, 76336 Šiauliai. El. paštas dalia.jakaite@gmail.com.

Dalia JAKAITĖ – PhD, assoc. prof. at the Department of History and Theory of Literature at Šiauliai University. Home address: M. Valančiaus g. 4A-19, 76336 Šiauliai. E-mail: dalia.jakaite@gmail.com.